

TOLET, castellanisme mallorquí intolerable per ESCALEM (TOLETE, DCEC); no ho he sentit dir mai en el Princ. (crec que *AlcM* ens calumnia, refiant-se, com ho sol fer, de pilots i obrers portuaris de parla acastellanada).

Tolidura, toliment, V. toldre · Tolipà, V. tulipa Tolir, tolit, V. toldre

TOLL, 'gorga', mot peculiar del català, però amb derivats en castellà i portuguès —*ato(l)lar* 'encallar, embussar', *atolladero*, port. *toleiro*, gall. *tola* 'safareig'—, origen incert, però és probable que vinguin del cèlt. *tūllōs*, -on, 'clot', 'forat', 'buit' (mot conservat en irl. *toll*, ky. *twll*, bretó *toull*, i comprovat per TULLOS i derivats en inscripcions cèltiques i celtibèriques). □ 1.ª doc.: 1341.

«Null hom --- no gos --- pescar en algun toll d'aygua o en loc hon aygua aja, en los Ports de les muntanyes», doc. de Tortosa, a. 1341; *AlcM* n'hi afegeix un altre de 1385 que també sembla d'allà, prohibint «amalladar el bestiar del toll del peix entró al pont». «Un quartó de terra del to<l>l d'en Guasch» en el Llibre de Vàlues de CastPna. (comunicat per Sz-Gozalvo) amb data de 1468. Barquejant els dos amants pels canals del delta del Llobregat, «a l'últim eixiren al toll més ample de la Ricarda, i deixaren dormir la barca a la ventura», Coromines (*Prometeu*, xi, § 3, 192); així, en efecte (*tól*), recordo que anomenaven els pescadors i caçadors d'aquella zona lacustre, els eixamplaments dels canals, quan formen les amples seccions successives d'aquells estanys (1932).

Trigà a ser atès pels lèxics, car no estem segurs que sigui un mot recollit per JMarc.¹ Després en el *DTo*. (1647) «*toll de aygua*: congeries aquarum, gurges». I en el P. Val.: «*toll*: atolladero», Sanelo, 133v^o. El *DAG*. va recollir-lo a la Conca de Tremp, Andorra, Gerri i Onda; després de la definició «charco, sot ple d'aigua, bassa d'aigua» i les locals respectives «safaretx», «gorg que els saltants d'aigua fan en els rius i l'omplen d'aigua», «cada petit bassal o safaretx en què hi posen l'aigua salada, perquè s'evapori i quedi la sal» i *tollet* el sotet d'orins que fa una criatura.

El mot és conegut en tot el domini continental de la llengua, però no és viu a les Illes; i en diverses comarques del cat. or. i ross., tot i ser-hi viu se li prefereixen sinònims com *gorg/gorga*, i *clot* o *sot*: p. ex. poc conegut és en el Maresme, gran part del Vallès o la Pna. del Ross. A la major part de la zona or. on l'antic *yl* sona avui *í* en cat. or., hi ha tanmateix *l* (com en *moll*, *coll*, *pell*) no pas *í*, ço que correspon bé a la *ll* del cast. *atollado* i la *l* del port. *atoleiro*. En efecte ja apareix a l'Alt Vallès, zona on la pronúncia *í* de *yl* és tan robusta. En el camí de Moià a Sta. Coloma Saserra hi ha la vella masia d'El Toll, pron. *tól* (tot i que allà tothom diu *uï*, *poi*, *fuia*, *veia*, *paia* etc.), 1930.

Abunda molt al Cardener, on encara hi ha *í* de *yl*: són *tolls* o gorgues del riu Cardener: a Clariana, *Tól* de la Caixa i *Toll* de Casanoves, *Toll Salient* en un afluent del riu (o sigui TULLOS-SALIENTEM) (és a dir

saltant a tolls o toll del saltant); tenen renom a la Ribera de Ladurs, vora Solsona *El Toll de la Garsa* i el *toll del Salt*, a Cambrils d'Odèn el *toll de la Fassina*.

És veritat que hi ha una petita zona en el Pirineu berguedà i ripollès, on són amb *í*. A l'Alt Ter són molt coneguts els *Tójs* de la Forcarà, gorgues profundes del Ter a St. Pau de Segúries, que em descriviren «són uns cinglais i hi ha un jonqueral» (1935). «El *Tójs*» gran clotada que baixa de Millars cap al Ripoll de Talaixà (1984). *Rec del tójs* a Vidrà (1954); a Guixers (entre l'Alt Berguedà i l'alt Cardener) n'hi ha molts, amb vell nom propi, tots ells amb el genèric pron. *tójs Negre*, de *l'Auró*, de *Vallpregona*, del *Tèi*: allí es distingeix de *gorg*, que designa una peça d'aigua més gran: el *Gor(g) de l'Olla* (1964). No s'explica aquesta forma, en contrast amb la *-ll-* cast. i *-l-* gallegoportuguesa. Sembla haver-hi hagut en el cèltic local una doble base TULLO- i TULLJO-: d'aquesta, aquest *toi* local, de l'altra el cast. *atollar* i gall.-port. *atoleiro*, *tola*, així com el nostre cat. majoritari *tól*.

En ross. el mot només està ben representat des de l'Alt Conflent a l'O. *Lu túl*, font i barraca cap al cim del bosc de Clavera a Aiguatèbia, *Les Comes des túls* a Caudières; al llarg de l'Aude: *lus túls* a Formiguera arran del riu, *lo Camí des túls* tirant ribera avall, a Puigbalador (1960). En resum del conjunt del català nord-oriental, prenguem les indicacions del *CastManc.* (ii, § 433): «*toll*: variant empordanesa de l'aiguamoll, esp^t. els eventuals que se sostenen només en temps de grans pluges; al Cardener, també 'el rentador públic'; en altres indrets, com la Segarra, la major profunditat que en certs llocs té el riu». Per contaminació de *xopoll* (*XOP*) a Montblanc diuen *xoll* (*DAG*).

En conjunt, es té la impressió que l'àrea de la paraula, tot essent un mot del cat. general i comú, és més occidental que oriental. Anem a veure tot seguit que en els dominis cat. occid. i val. la toponímia el presenta en masses espesses; en cat. or. més aviat a claps i en dues variants distintes; en el domini ross. també esclarissat i només a la meitat Oest; a les Balears és mort i no n'hi ha, o a penes, rastre toponímic. Amb forta representació en derivats gallegoportuguesos i castellans, autòcton com veurem en mossàrab valencià, però estrany o escadusser en llengua d'oc. També és en els tres dialectes de tipus oriental on els concurrents sinònims de *toll* es mostren amb petja més ampla.

Gorg en totes les escales a Mallorca; *pèlag* (*pèlec*) en el cat. oriental, S. i Centre; *gorg* i *gorga* pertot, i espessos en cat. or. (en massa en el Vallès, Maresme, Montseny, Osona, Emp.) i no menys en ross., sovint acompanyant noms propis antiquíssims: com el *Gorg del Tròc* a Banyuls de la Marenda, 1959 (on el vell mot pre-romà, germà de l'oc. *trauc*, fr. *trou*, es presenta amb antiga evolució radicalment catalana). Pertot *SOT* (mot exclusiu del cat. or.) i fins *CLOT*.

En alguns llocs tenen matís diferent, en d'altres ben igual i hi reemplacen *toll* enterament. Sens dubte això també s'observa en alguna zona dels altres dialectes: en dos claps val., *clot* elimina *toll*, claps molt re-